

เวียดนามกับความขัดแย้งระหว่างรัฐลุ่มน้ำโขงในคริสต์ศตวรรษที่ 19

Vietnam and the Mekong Region Interstate Conflict in the Nineteenth Century

อนันท์ธนา เมธานนท์* และ สุธิดา ตันเลิศ
Ananthana Methanont and Sutida Tonlerdคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

*E-mail: ananthana.m@ubu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทของเวียดนามกับความขัดแย้งระหว่างรัฐในดินแดนลุ่มน้ำโขงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คืออาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรกัมพูชาซึ่งเป็นอาณาจักรบรรณาการ โดยใช้หลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ขั้นต้นและชั้นรองของเวียดนาม รวมทั้งงานศึกษาอื่นที่เกี่ยวข้อง การศึกษาพบว่าเวียดนามให้ความสำคัญต่ออาณาจักรกัมพูชาจริงจิ่งมากกว่ากรณีปัญหาอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ เวียดนามส่งทหารเข้าช่วยกัมพูชาต่อต้านการรุกรานของสยามในทศวรรษที่ 1830 นำไปสู่การผนวกกัมพูชาด้านตะวันออกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนามในที่สุด เพราะความสำคัญของกัมพูชาที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ภาคใต้ของเวียดนาม ซึ่งเป็นฐานอำนาจเดิมของผู้ก่อตั้งราชวงศ์เหงียน และมีปัญหาจากกลุ่มอิทธิพลทางการเมืองและกลุ่มขัดแย้งทางวัฒนธรรมรวมถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจในฐานะเขตเกษตรกรรมใหม่ที่มีความสำคัญต่อการฟื้นฟูประเทศใต้การปกครองของราชวงศ์เหงียน นอกจากนี้ยังสรุปได้ว่า ความมั่นคงและความปลอดภัยของเวียดนามเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดนโยบาย และแนวทางการดำเนินความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

คำสำคัญ: เวียดนาม รัฐลุ่มน้ำโขง คริสต์ศตวรรษที่ 19**Abstract**

This article aims to study the role of Vietnam in interstate conflicts in the Mekong basin in the 19th century; the Laotian Kingdom of Lan Xang and the Kingdom of Cambodia, her tributary states. By using primary and secondary historical documents in Vietnamese as well as other related studies, the study found that Vietnam attached great importance to the conflict of the Kingdom of Cambodia, rather than that of Kingdom of Lan Xang. Vietnam militarily intervened, helping Cambodia to resist Siamese aggression in the 1830s, eventually leading to its annexation of eastern Cambodia into Vietnam. Due to the importance of Cambodia in its connection with the southern region of Vietnam. It was the former power base of the founder of the Nguyen dynasty and was plagued by political and cultural upheavals, as well as its economic importance as a new agricultural area that is crucial to the revitalization of the country under the Nguyen dynasty. In addition, it can be concluded that the security and safety of Vietnam are the main factors in policy formulation and approach to conducting relations with neighbors.

Keywords: Vietnam, Mekong Region States, 19th Century

บทนำ

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เวียดนาม ซึ่งเป็นมหาอำนาจอีกหนึ่งในภูมิภาค กำลังเผชิญกับสงครามกลางเมืองครั้งใหญ่ทั้งในพื้นที่ตอนใต้และตอนเหนือจากการเรืองอำนาจของกองกำลังเตยเซิน (Tây Sơn) ซึ่งนำไปสู่การสิ้นอำนาจของราชวงศ์เล (Lê) ซึ่งครองอำนาจในเวียดนามมาเกือบสามศตวรรษ แต่การขึ้นสู่อำนาจของฝ่ายเตยเซิน แต่ฝ่ายเตยเซินยังคงเผชิญกับการต่อต้านจากฝ่ายที่เสียอำนาจคือขุนศึกตระกูลเหงียน (Nguyễn) ที่เคยครองอำนาจในดินแดนส่วนใต้ของเวียดนาม ทำให้เกิดสงครามต่อเนื่องจนเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เหงียนอันฮู (Nguyễn Ánh) ผู้นำตระกูลเหงียนจึงมีชัยชนะต่อฝ่ายเตยเซินและได้ขึ้นครองอำนาจเป็นจักรพรรดิ ก่อตั้งราชวงศ์เหงียนใน ค.ศ. 1802

การก่อตั้งราชวงศ์เหงียนนำไปสู่การเป็นมหาอำนาจของเวียดนามอีกครั้ง เหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือการขยายอำนาจต่ออาณาจักรล้านช้างและกัมพูชา อาณาจักรซึ่งมีพื้นที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในกรณีกัมพูชาที่ทำให้เกิดสงครามกับสยามและการผนวกกัมพูชาด้านตะวันออกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนามในทศวรรษที่ 1830 นำไปสู่สงครามยืดเยื้อกับสยาม เป็นส่วนหนึ่งของการแย่งชิงการแสดงอำนาจควบคุมดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่างระหว่างสองอาณาจักรมหาอำนาจในพื้นที่ภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสงคราม และความขัดแย้งระหว่างอาณาจักรก่อนสมัยใหม่ครั้งสุดท้ายในภูมิภาคก่อนการเข้าสู่สมัยอาณานิคมของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก

การศึกษาบทบาทของเวียดนามในเหตุการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวที่ปรากฏในประเทศไทยในมักอาศัยข้อมูลจากพงศาวดารไทย หรือเอกสารชั้นรองที่มีชื่อเสียงเช่นอานามสยามยุทธเป็นสำคัญ โดยเฉพาะเน้นไปที่ความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกับไทย ซึ่งมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ดังกล่าวโดยตรง ทศนะหรือบทสรุปการศึกษาจากหลักฐานดังกล่าวมักอยู่บนพื้นฐานความเห็นในทำนองเวียดนามเป็นผู้รุกรานหรือเป็นคู่แข่งของไทย จึงเป็นเหตุให้เวียดนามพยายามสร้างฐานะของตนให้เป็มหาอำนาจในภูมิภาคโดยอาศัยแสนยานุภาพทางทหารจนนำไปสู่การคุกคามอาณาจักรเพื่อนบ้าน เป็นผลพวงของสถานการณ์สงครามเวียดนาม (สุเจน, 2562)

เช่นเดียวกับงานศึกษาของโลกตะวันตกหรือต่างชาติ ที่มักให้อธิบายว่า สาเหตุของการดำเนินความสัมพันธ์ในลักษณะขยายอำนาจ และการคุกคามของเวียดนามที่กระทำต่ออาณาจักรเพื่อนบ้านในสมัยราชวงศ์เหงียนนั้นมาจากอคติที่ต้องการยกสถานะของเวียดนามให้เป็นจักรวรรดิแห่งโลกส่วนใต้ โดยลอกแบบหรือถือตนเหมือนเช่น จักรวรรดิจีน ทำให้เวียดนามมองเพื่อนบ้านเป็นชนชาติไร้อารยธรรม หรือด้อยความเจริญกว่าตน จึงต้องถูกเวียดนามปกครองหรือผนวกดินแดนกลืนชาติพันธุ์และวัฒนธรรมให้เป็นชาวเวียดนาม โดยเฉพาะในกรณี กัมพูชา (Woodside, 1971) ซึ่งอาจเป็นปรากฏการณ์สืบเนื่องเป็นสาเหตุของการขยายอิทธิพลของเวียดนามในภูมิภาคในช่วงสงครามเย็นหรือไม่อย่างไร รวมทั้งกลายเป็นประเด็นละเอียดอ่อนที่นักวิชาการในเวียดนามพยายามละเว้นการศึกษา (Morris, 1999; Lockhart, 2001; Path, 2020)

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของเวียดนามที่มีต่อเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่าง อาณาจักรในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในกรณีสงครามสยามกับอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ใน ค.ศ. 1827 และกรณีความขัดแย้งและสงครามระหว่างกัมพูชา สยามและเวียดนาม ในทศวรรษที่ 1830 โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเวียดนามเป็นหลัก เพื่อสืบค้นทศนะและมุมมองของเวียดนามซึ่งเป็นสาเหตุของการกำหนดนโยบาย ทำที่ และผลของการปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อเหตุการณ์ดังกล่าว

วิธีการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดหัวข้อและคำถามหลักของบทความวิจัยโดยพิจารณาจากเนื้อหาหรือประเด็นปัญหาที่มีความโดดเด่น

2. เลือกหลักฐานเอกสารที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาโดยประเมินคุณค่าหรือความน่าเชื่อถือของหลักฐานเอกสาร บทความวิจัยนี้ใช้หลักฐานหลักซึ่งเป็นเอกสารของเวียดนามสมัยราชวงศ์เหงียน (ค.ศ. 1802-1945) คือ *จดหมายเหตุแห่งมหาอาณาจักรใต้* หรือ *ดัยนามถึกหลุก (Đai Nam thực lục)*¹ เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ของราชสำนักซึ่งประมวลขึ้นโดยขุนนางในราชสำนัก ใช้ข้อมูลจากบันทึกการประชุมราชกิจรายวันในสมัยของจักรพรรดิแต่ละรัชกาลของราชวงศ์เหงียน ซึ่งเป็นกรอบเวลาของบทความวิจัย เป็นหลักฐานซึ่งนำเสนอข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ร่วมสมัยกับช่วงเวลาที่ได้ศึกษาร่วมด้วยหลักฐานเอกสารชั้นรองอื่น อาทิหนังสือและบทความวิชาการในภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการค้นคว้าวิจัยที่มีสาระเกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ซึ่งทำให้เห็นพัฒนาการของการศึกษา และข้อมูลการค้นคว้าใหม่

3. รวบรวม ข้อมูลและรายละเอียดจากหลักฐานที่ใช้ นำมาประมวลวิเคราะห์ และเรียบเรียงเนื้อหาตามวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การสถาปนาราชวงศ์เหงียนใน ค.ศ. 1802 โดยเหงียนฮ่าญหรือจักรพรรดิชาลอง โดยการชนะสงครามกับราชวงศ์เตยเซิน (Tây Sơn) (หรือ *กบฏเตยเซิน*)² ทำให้เวียดนามกลายเป็นมหาอำนาจใหม่ในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมีสถานะเป็นที่พึ่งใหม่ของอาณาจักรที่ด้อยอำนาจกว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะอาณาจักรล้านช้างของชาวลาวคือ เวียงจันทน์ และหลวงพระบาง และอาณาจักรกัมพูชา ทั้งเพื่อให้ตนฟื้นฟูปริมณฑลอำนาจเดิมของตน และต่อต้านสยาม ที่มีอำนาจเหนืออาณาจักรเหล่านี้มาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการดังกล่าวจึง เป็นที่มาของปฏิสัมพันธ์ครั้งใหม่ระหว่างเวียดนามกับอาณาจักรสำคัญในดินแดนลุ่มน้ำโขง

1. กรณีอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์และลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

อาณาจักรของชาวลาว คือ หลวงพระบางและล้านช้างหรือเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นคู่ปรปักษ์มีความขัดแย้งซึ่งกันและกันมาแต่ก่อน (Fox, 1997) ต่างถือว่า เวียดนามเป็นอำนาจใหม่ที่สามรถสนับสนุนตนให้ต่อต้านอำนาจของสยาม ซึ่งตนเป็นประเทศราช และให้เวียดนามสนับสนุนตนในการฟื้นฟูอำนาจเหนือหัวเมืองลาวไทลื้ออื่น ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำโขงที่เป็นเมืองขึ้นหรือเป็นเป้าหมายของอาณาจักรลาวทั้งสองแห่ง โดยเฉพาะเมืองพวนหรือเชียงขวาง โดยต่างเริ่มส่งบรรณาการ แสดงการสวามิภักดิ์ต่อเวียดนามตั้งแต่เริ่มก่อตั้งราชวงศ์เหงียนใน ค.ศ. 1802 แต่เวียดนามไม่ได้ทำตามคำร้องขอที่อาณาจักรลาวทั้งสองต้องการ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยฟื้นฟูอิทธิพลของตนเหนือดินแดนที่เป็นเป้าหมายเช่นกรณีเชียงขวางหรือเมืองพวนหรือไม่ส่งตัวประมุขของเมืองพวนซึ่งหลบหนีการควบคุมของเวียงจันทน์ไปพักพิงอยู่ที่หัวเมืองชายแดนของเวียดนามกลับไปยังเมืองพวนเพื่อให้อยู่ใต้อำนาจของเวียงจันทน์ต่อไป (Đai Nam thực lục, 2007) แม้ว่าเวียดนามถือว่าอาณาจักรหลวงพระบางและเวียงจันทน์ เป็นอาณาจักรประเทศราชอย่างเป็นทางการของตนแล้วก็ตาม (Woodside, 1971)

เหตุการณ์สำคัญที่สุดเกิดขึ้นเมื่อเกิดสงครามระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ ใน ค.ศ. 1827 พบว่า เวียดนามไม่ให้ความช่วยเหลือทางทหารต่อเวียงจันทน์อย่างจริงจังตามคำร้องขอของเจ้าอนุวงศ์ ประมุขของอาณาจักรเวียงจันทน์ นอกจากการให้ที่พักพิงให้พ้นจากกองทัพสยาม จากนั้นจึงให้กำลังอารักขาเจ้าอนุวงศ์เพื่อกลับไปยังเวียงจันทน์ และแสดงบทบาทเป็นตัวกลางหรือตัวแทนเจรจากับสยาม เพื่อเป็นการแสดงสถานะการเป็นผู้คุ้มครองเวียงจันทน์ ทั้งยังไม่เข้าแทรกแซงหรือสนับสนุนเวียงจันทน์ทางทหารเพื่อทำสงครามกับสยาม ด้วยการอ้างเหตุผลตามอุดมคติสำนักขงจื้อที่ไม่นิยมการทำสงครามหรือใช้ความรุนแรง ดังที่จักรพรรดิมีญหม่าง (Minh Mạng) ประมุขของเวียดนามในขณะนั้นตรัสตอบขุนนางที่เสนอแผนการรบหากมีการส่งทหารช่วยเจ้าอนุวงศ์ต่อต้านและขับไล่กองทัพสยามออกจากเมืองเวียงจันทน์ว่า

¹ การอ้างอิงเอกสารนี้ในบทความจะใช้ (DN TL)

² ในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทย นิยมเรียกว่า *กบฏไถ่เซิน* มีอำนาจในเวียดนามระหว่าง ค.ศ. 1788 - 1802

ยุทธวิธีลวงให้ล่าถอยแล้วตีได้กลับนับว่าเป็นหลักสำคัญของพิชัยสงคราม แต่เมื่อเราไตร่ตรองแล้วเห็นว่า การทหารคือความเลวร้าย การสงครามจึงเป็นเรื่องอันตราย ปรากฏเมธีจึงยับยั้งใจที่จะใช้มัน หากพวกเขาารู้จักประเมินกำลังของตนแล้วคงไม่อาจหาญรุกไล่ติดตามเจ้าอนุวงศ์มาจนล่วงล้ำอาณาเขตของเรา หากเป็นเช่นนั้นแล้วย่อมมีสันติและไร้ซึ่งความขัดแย้ง ดังนั้นเราจึงควรไตร่ตรอง หาทางครองใจราษฎรเวียงจันทน์อย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อฟื้นฟูเวียงจันทน์ขึ้นมาใหม่ (Đai Nam thực lục, 2007)

ขณะที่จักรพรรดิมีญูหม่างทรงมุ่งเน้นเตรียมการป้องกันไม่ให้สยามรุกล้ำอาณาเขตของเวียดนามเป็นหลัก และแสดงตนเป็นสื่อกลางในการเจรจากับสยามเพื่อลดหย่อนผ่อนโทษให้กับเจ้าอนุวงศ์ และให้ส่งทหารอารักขาเจ้าอนุวงศ์กลับไปยังเวียงจันทน์ ทั้งยังตำหนิการกระทำของเจ้าอนุวงศ์ที่นำกำลังอารักขาของเวียดนามทำการจู่โจมกองทหารสยามที่เมืองเวียงจันทน์ว่าเป็นการกระทำโดยพลการ นอกจากนี้ยังจักรพรรดิมีญูหม่าง ประมุขของเวียดนามยังทรงอ้างเหตุผลความดีของคุณสมบัติการเป็นผู้นำของเจ้าอนุวงศ์ตามอุดมคติสำนักขงจื้อ อาทิ มีความรู้ ความซื่อสัตย์ การไตร่ตรองหรือประเมินสถานการณ์ ไม่มีความรู้ทางยุทธศาสตร์ ก่อความขัดแย้งในครอบครัวและพี่น้อง ทำให้ราษฎรไม่เชื่อถือหรือสิ้นความภักดี ไร้ประโยชน์ที่จะให้การสนับสนุนให้ฟื้นฟูบ้านเมืองต่อไปกระทั่งเจ้าอนุวงศ์ ประมุขของเวียงจันทน์ต้องหลบหนีไปพำนักยังเมืองพวนหรือเชียงขวางที่ตนถือเป็นเมืองขึ้น จนถูกประมุขเมืองพวนจับตัวส่งให้กองทหารสยาม ดังมีรายละเอียดพระราชวินิจฉัยว่า

ชาวเวียงจันทน์นั้นฉลาดกลัวและท้อแท้ หากจะปลุกเร้าขวัญกำลังใจได้ เราไม่อาจทราบได้ว่าราษฎรเวียงจันทน์ยังภักดีหรือไม่ แม้ทัพพวนวันทวิจึงกราบทูลว่า ราษฎรเวียงจันทน์ส่วนใหญ่ยินดีต่อการอยู่ใต้อำนาจของสยาม แต่บริวารของเจ้าอนุวงศ์ไม่อาจกระทำเช่นนั้นได้ เห็นอหิวาฬจึงทรงตรัสว่า เช่นนี้ขวัญกำลังใจของราษฎรได้สูญสิ้นไปแล้ว หากจะฟื้นฟูขึ้นได้ (Đai Nam thực lục, 2007)

การล่มสลายของเวียงจันทน์ทำให้หัวเมืองชาวไทลาวอื่นในบริเวณลุ่มน้ำโขงที่เคยเป็นเมืองขึ้นของเวียงจันทน์และสยามหันไปสวามิภักดิ์หรือขอเป็นประเทศราชอยู่ใต้อำนาจของเวียดนาม นอกจากการแสดงอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ตามระบบบรรณาการแล้ว หลังจากนั้นเวียดนามไม่ได้ควบคุมหรือแสดงอำนาจเหนือหัวเมืองไทลาวลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และตอนกลางอย่างจริงจังหรือเป็นรูปธรรม ยกเว้นในกรณีของเมืองพวนหรือเชียงขวาง ซึ่งเวียดนามถือเป็นเขตปกครองใต้อำนาจของตนที่เรียกว่า *เงินนิญ* เวียดนามจึงสูญเสียอำนาจเหนือหัวเมืองเหล่านี้ให้แก่สยามในที่สุด

2. กรณีปัญหาแกมพูชาและลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ดินแดนลุ่มน้ำโขงตอนล่างและปากแม่น้ำก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นเดิมเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของชาวแกมพูชา อย่างไรก็ตามเวียดนามเริ่มเข้าควบคุมดินแดนนี้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ผู้ปกครองเวียดนามขุนศึกตระกูลเหงียนที่ครองอำนาจในพื้นที่ตอนกลางของเวียดนามอย่างอิสระจากราชสำนักที่เมืองทังลอง (ฮานอย ในปัจจุบัน) หรือที่รู้จักกันในหมู่ชาวตะวันตกขณะนั้นว่า *อาณาจักรโคชินจีน* (Cochinchina) (Trịnh Hoài Đức, 1863) มีบทบาทชัดเจนที่สุดในการขยายอำนาจของเวียดนามเข้าสู่ดินแดนนี้ โดยพบว่าปัญหาขัดแย้งกับแกมพูชาบริเวณชายแดนติดต่อกันเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความสำคัญต่อดินแดนปากแม่น้ำโขงโดยผู้ปกครองเวียดนามตระกูลเหงียน ทำให้ต้องส่งทหารบุกลงใต้ยึดครองดินแดนตอนบนของปากแม่น้ำโขงจากแกมพูชาได้ และเริ่มควบคุมแกมพูชาให้อยู่ในฐานประเทศราช จากนั้นผู้ปกครองเวียดนามตระกูลเหงียนจึงเริ่มขยายอำนาจลงมาสู่ปากแม่น้ำโขงโดยอาศัยกองกำลังไพร่พลทหารชาวจีนที่ลี้ภัยสงครามในช่วงเวลาที่ราชวงศ์หมิงล่มสลายเพราะการรุกรานของชาวแมนจู ชาวจีนลี้ภัยเหล่านี้ได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกดินแดนในบริเวณปากแม่น้ำโขงให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม นอกจากนี้ยังมีอำนาจปกครองตนเองในพื้นที่ ถือว่าปากแม่น้ำโขงและแกมพูชาด้านตะวันออกได้ กลายเป็นดินแดนใต้อำนาจของเวียดนามในครั้งนั้น (Trịnh Hoài Đức, 1863; Taylor, 2013)

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดินแดนปากแม่น้ำโขงและแกมพูชากลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของผู้ปกครองเวียดนามตระกูลเหงียน ที่ใช้ดินแดนปากแม่น้ำโขงเป็นที่มั่นและอาศัยการสนับสนุนทางทหารจากแกมพูชา

ในการต่อต้านกองกำลังของราชวงศ์เตยเซิน ซึ่งมีกำเนิดจากขบวนการต่อต้านผู้ปกครองเดิมของอาณาจักรโคชินจีน และสามารถโค่นล้มราชวงศ์เตยในภาคเหนือจนมีอำนาจปกครองเวียดนามได้เกือบทั้งหมด หลังจากนั้นสยามยังเริ่มส่งทัพขยายอำนาจมายังกัมพูชาอีกครั้ง จนสามารถควบคุมกัมพูชาได้ในช่วงที่เกิดสงครามกลางเมืองในเวียดนามระหว่างฝ่ายตระกูลเหงียนกับฝ่ายราชวงศ์เตยเซินทำให้อำนาจของเวียดนามเหนือกัมพูชาลดทอนไปในช่วงเวลาระยะหนึ่ง แต่เมื่อทายาทตระกูลเหงียนสามารถก่อตั้งราชวงศ์เหงียนขึ้นปกครองเวียดนามได้ใน ค.ศ. 1802 เวียดนามจึงกลับมาอยู่ในฐานะที่พึ่งใหม่ของกัมพูชาที่ต้องการพ้นจากอำนาจของสยามอีกครั้ง จึงกล่าวได้ว่าดินแดนลุ่มน้ำโขงตอนล่าง กัมพูชาและปากแม่น้ำโขงในขณะนั้นกลายเป็นเป้าหมายของการขยายอำนาจของทั้งเวียดนามและสยาม (Taylor, 2013)

กัมพูชาเริ่มส่งบรรณาการไปยังเวียดนามเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1802 หรือเมื่อก่อตั้งราชวงศ์เหงียน ราชสำนักเหงียนยอมรับบรรณาการทั้งยังแต่งตั้งประมุขของกัมพูชาคือ นักองคจันทร ให้เป็น กษัตริย์กัมพูชา โดยกำหนดธรรมเนียมให้ส่งบรรณาการทุกสามปี (Cao Xuân Dục, 1925) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงการยอมรับกัมพูชาให้เป็นประเทศราชบรรณาการอย่างเป็นทางการ ใน ค.ศ. 1807 ถึงกับพระราชทานตราสัญลักษณ์จากเงินและทองคำ ประจำตำแหน่ง *ราชาแห่งกาวเมิน (กัมพูชา) (quốc vương Cao Mên)* แก่นักองคจันทร ต่อมาเมื่อสยามพยายามเพิ่มอิทธิพลของตนในกัมพูชามากขึ้นด้วยการสนับสนุนเชื้อพระวงศ์ที่ขัดแย้งกับกษัตริย์กัมพูชาให้กลับมาชิงอำนาจจนเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นใน ค.ศ. 1812 เวียดนามได้ให้นักองคจันทร กษัตริย์กัมพูชาลี้ภัยไปอยู่ในเวียดนาม

เหตุการณ์ความขัดแย้งรุนแรงในกัมพูชาครั้งนี้ทำให้เวียดนามเริ่มเข้าแทรกแซงในกัมพูชาอย่างจริงจังชัดเจนที่สุดเป็นครั้งแรก โดยการอารักขา กษัตริย์กัมพูชากลับไปครองอำนาจและตั้งกองกำลังทหารประจำการเวียดนามเพื่อคุ้มครองประมุขกัมพูชาที่ตนช่วยเหลือ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเวียดนามคือผู้ที่มีอำนาจเหนือกัมพูชาแท้จริง นอกจากนี้ยังถือว่าการดำเนินการดังกล่าวยังเป็นยุทธศาสตร์ป้องปรามไม่ให้สยามสามารถบุกรุกเข้าสู่ดินแดนภาคใต้ ซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองชาติญ (Gia Định) (ต่อมาคือไซ่ง่อนหรือนครโฮจิมินห์) ตามมาด้วยการสร้างเมืองพนมเปญให้เป็นเมืองมีกำแพงล้อมรอบหรือเป็นเสมือนปราการ ให้นักองคจันทรประทับโดยมีกองกำลังทหารเวียดนามทำหน้าที่อารักขา เป็นการส่งทหารเวียดนามเข้าไปประจำการถาวรในกัมพูชาเป็นครั้งแรกและยืนยันว่ากัมพูชามีความสำคัญต่อการป้องกันภาคใต้ของเวียดนาม ดังรายละเอียดใน *จดหมายเหตุแห่งมหาอาณาจักรใต้* หรือ *ดัยนามถึกหลุก* ว่า

หากสยามต้องการได้กัมพูชา พวกเขาต้องอาศัยนักองคจันทรเป็นเครื่องมือสำคัญ หากหากเราต้องการป้องกันดินแดนชาติญ เราจึงต้องยกให้นักองคจันทรให้เป็นเจ้า หากเรานำนักองคจันทรกลับไปยังกัมพูชาได้ พวกสยามต้องเสียเปรียบเราอย่างยิ่ง ควรสร้างป้อมเมืองนามวาง (พนมเปญ) เพื่อให้เป็นที่ประทับของราชา เมื่อสร้างป้อมแล้วเสร็จ เราจักให้ทหารจำนวนหนึ่งอยู่ประจำการป้องกันอาณาจักรนั้น และให้กองทหารส่วนใหญ่ถอนกำลังกลับมาชาติญเพื่อรอดูสถานการณ์ เมื่อใดที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลง เมื่อใดที่เราต้องการบุกจึงบุก เมื่อใดจำต้องถอยจึงถอย ชัยชนะย่อมเป็นของเราแน่แท้ (Đai Nam thực lục, 2007)

จากนั้นอำนาจและอิทธิพลของเวียดนามในกัมพูชาจึงมีเพิ่มขึ้นตามลำดับ จากนั้นประมุขของกัมพูชาขอความช่วยเหลือจากราชสำนักเหงียนในด้านต่าง ๆ ทั้งการในด้านการบริหารราชการ การควบคุมขุนนาง รวมทั้งการช่วยเหลือสนับสนุนเสบียงอาหารเมื่อเกิดทุกข์ภัยในประเทศโดยมีข้าหลวงประจำเมืองชาติญหรือไซ่ง่อน ซึ่งเป็นผู้ปกครองภาคใต้ของเวียดนาม ทำหน้าที่หลักในการดูแลคุ้มครองกัมพูชา (Cao Xuân Dục, 1925)

ใน ค.ศ. 1833 เกิดกบฏขึ้นในภาคใต้ของเวียดนาม ขณะที่นักองคจันทร ประมุขของกัมพูชาสิ้นพระชนม์ เอกสารประวัติศาสตร์ของเวียดนามระบุว่า สยามถือโอกาสจากการเกิดกบฏและกัมพูชาไร้ประมุข ทำการส่งทัพบุกกัมพูชาและมุ่งยึดภาคใต้ของเวียดนาม เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ราชสำนักเหงียนตัดสินใจส่งทัพต่อต้านสยามไปถึงในดินแดนกัมพูชาตะวันออก ซึ่งถือเป็นประเทศราชของเวียดนามด้วยเมื่อราชสำนักเหงียนสามารถปราบกบฏเลว้นโคยและขับไล่กองทัพสยามออกจาก

กัมพูชาด้านตะวันออกได้แล้ว เวียดนามจึงตั้งให้พระธิดาของนักร้องจันทรีขึ้นเป็นประมุข โดยพระราชทานตำแหน่งองค์หญิงตามธรรมเนียมเวียดนาม ตามมาด้วยการกระชับอำนาจการปกครองของเวียดนามเหนือกัมพูชาด้วยการก่อสร้างเมืองที่เป็นป้อมปราการให้เป็นศูนย์กลางการปกครองใหม่นำไปสู่การผนวกกัมพูชาตะวันออกให้เป็นเขตปกครองชนพื้นเมืองแห่งใหม่ของเวียดนามหรือ *เจิ่นเตียดัญญ์* (Trấn Tây Thành) เขตปกครองชนพื้นเมืองนครตะวันตก) ใน ค.ศ. 1835 ถือเป็นการเข้าควบคุมกัมพูชาตะวันออกอย่างสมบูรณ์โดยเวียดนาม โดยที่กัมพูชาตะวันออกไม่อยู่ในฐานะประเทศราชบรรณาการอีกต่อไป

การปกครองดินแดนกัมพูชาที่เวียดนามผนวกนำไปสู่ปัญหาขุนนางตามมา หลังจากเวียดนามใช้นโยบายเปลี่ยนระบบการบริหารราชการจนถึงธรรมเนียมประเพณีของกัมพูชาเพื่อให้สอดคล้องไม่ให้เกิดต่อการปกครองของเวียดนาม ทำให้เกิดกบฏต่อต้านเวียดนามขึ้นในหลายพื้นที่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1840 หรือในรัชกาลจักรพรรดิเถี่ยวจี้ (ครองราชย์ ค.ศ. 1841-1847) จนต้องมีการประชุมขุนนางเพื่อทบทวนและประเมินสถานการณ์ของกัมพูชาที่ทำให้เวียดนามต้องเข้าไปเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบร้ายแรง โดยยังถือว่าแนวทางของเวียดนามนั้นเหมาะสมในฐานะของการช่วยเหลือกอบกู้บ้านเมืองกัมพูชาให้พ้นจากอำนาจของสยาม เสมือนเป็นผู้อุปถัมภ์บริวารที่ตกทุกข์ได้ยาก ตามความเห็นของขุนนางผู้หนึ่งว่า

กัมพูชาเป็นอาณาจักรโบราณ ตั้งอยู่ชายแดนทางใต้ของเรา เคยเป็นประเทศราชของราชสำนักมาหลายชั่วอายุคน ในรัชกาลชาลองได้ถูกสยามย่ำยีบีฑา จักรพรรดิจึงทรงส่งข้าราชการไปคุ้มครอง ปกครองแผ่นดินและสร้างสันติให้แก่ประชาราษฎร กระทั่งพวกสยามหวาดกลัวจนต้องล่าถอยจากไป เมื่อถึงรัชกาลมัญญูหม่าง สยามได้ลอบวางแผนรุกรานราชากัมพูชาคือจันทรต้องหลบหนีเสียบ้านเมือง มาพำนักลี้ภัยอยู่ที่มณฑลวิญญูลอง จักรพรรดิมัญญูหม่างจึงทรงส่งทัพอารักขาให้กลับไปปกครองบ้านเมืองเดิมและตั้งทายาทปกครองสืบต่อ ครั้งนั้นราชาของชาวอนารยชน (กัมพูชา) เปรียบเสมือนหัวหน้าเผ่าที่ไร้ผู้ติดตาม มีแต่เพียงธิดาไม่กี่นาง (ราชสำนักเวียดนาม) จึงตั้งให้ทำหน้าที่สืบทอดภาระบวงสรวงบูชาบรรพชนตั้งขุนนางให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร ถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่อาณาจักรที่ล่มสลายไปแล้ว แม้เป็นภารกิจที่ยากยิ่ง แต่ก็ถือว่าเปี่ยมด้วยมนุษยธรรมและมีความหมายยิ่ง (Đai Nam thực lục, 2007)

ความขุนนางในกัมพูชาเปิดโอกาสให้สยามและเชื้อพระวงศ์กัมพูชาผู้อยู่ใต้การคุ้มครองของสยาม กลับมามีอำนาจในกัมพูชา นำไปสู่การเข้าแทรกแซงทางทหารของสยามต่อกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง จนสามารถยึดกัมพูชาตะวันออก ทำลายอำนาจของเวียดนามในเขตปกครองนครตะวันตกหรือกัมพูชาตะวันออก ของเวียดนาม สยามตั้งนักร้องคังตัง เชื้อพระวงศ์ที่สยามสนับสนุนขึ้นเป็นประมุข จากนั้นเวียดนามพยายามกลับมาควบคุมกัมพูชาตะวันออกอีกครั้งแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ แนวทางจัดการปัญหาที่ราชสำนักเหียนเลือกคือสงบศึกและตกลงกับสยามโดยให้การยอมรับประมุขของกัมพูชาที่สยามสนับสนุนในที่สุด อำนาจและอิทธิพลของเวียดนามเหนือกัมพูชาจึงลดลงนับแต่นั้น (Taylor, 2013)

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

การศึกษาพบว่า เวียดนามเป็นมหาอำนาจในสายตาของอาณาจักรเพื่อนบ้านที่ด้อยอำนาจกว่าเช่นล้านช้าง และกัมพูชา ต้องการความช่วยเหลือ แต่ปัจจัยที่ทำให้เวียดนามเข้าแทรกแซงคือความมั่นคงปลอดภัยของตนเอง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนที่สุดโดยเฉพาะกรณีกัมพูชา ในกรณีของอาณาจักรล้านช้างที่เวียดนามไม่ให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง แม้หลักฐานของราชวงศ์เหียนสะท้อนเหตุผลในการรักษาสันติด้วยการอ้างอิงกับหลักจริยธรรมแบบขงจื้อก็ตาม Ngaosivat and Ngaosyvathn (1998) เห็นว่า อาจมาจากเหตุผลว่าเพราะลาวทูกันดาร ห่างไกล และมีอดีตจากการทำสงครามกับลาวในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ที่สร้างความเสียหายให้แก่กองทัพเวียดนามมาก

นอกจากนั้นการวิจัยพบว่าลาวพยายามคุกคามเขตอิทธิพลของเวียดนาม คือพวนและเมืองลุ่มน้ำโขงอื่น ๆ สุดท้ายราชสำนักเหียนยอมรับว่าลาวเป็นของสยามมาก่อน ไม่ใช่ของเวียดนามแต่ดั้งเดิม แล้วหันไปให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับกัมพูชาด้วยสาเหตุต่าง ๆ ส่วนกรณีกัมพูชานั้นเวียดนาม มีเหตุผลการป้องปรามการคุกคามของสยามต่อภาคใต้ ซึ่งเป็นเขต

ยุทธศาสตร์สำคัญทางการเมือง ความมั่นคงและเศรษฐกิจของเวียดนาม (Choi, 2004) กัมพูชาอยู่ใต้อำนาจเวียดนามมายาวนานกว่าลาว ดังที่ Vu Duc Liem (2016) เสนอว่าเวียดนามไม่ได้ตั้งใจจะยึดครองกัมพูชาและกลืนวัฒนธรรมกัมพูชาทุกด้านอย่างจริงจัง แต่ทำไปเพื่อป้องกันปัญหาความมั่นคงและเลือกสรร สอดคล้องกับ McHale (2013) ที่เห็นว่าเรื่องการกลืนวัฒนธรรมหรือการกลืนชาติกัมพูชาเป็นการชวนเชื่อที่สร้างขึ้นหลังกัมพูชาเป็นเอกราชและโดยเฉพาะในสมัยเขมรแดง

การวิจัยนี้ยังพบข้อจำกัดในสาระของหลักฐานหลักที่ใช้คือจดหมายเหตุของราชสำนัก ซึ่งอาจไม่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจในภาคใต้และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเวียดนามในกัมพูชาโดยเฉพาะในด้านการค้าชัดเจนนักเมื่อเทียบกับการศึกษาเกี่ยวกับผลประโยชน์ด้านการเมืองและความปลอดภัยของเวียดนาม ซึ่งอาจมาจากทัศนคติของเวียดนามที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนที่เห็นว่าการค้าหรือการพัฒนาเศรษฐกิจไม่มีความสำคัญต่อสังคมเท่าการจัดระบบระเบียบบริหารประเทศบนฐานของระบบราชการ ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยนี้คือควรแสวงหาหลักฐานร่วมสมัยจากแหล่งอื่นที่ให้ข้อมูลด้านดังกล่าว ซึ่งอาจทำให้เราพบสาเหตุที่เวียดนามเข้าแทรกแซงในกัมพูชาอย่างจริงจังได้ในอีกแง่มุมหนึ่งนอกเหนือจากสาเหตุด้านความมั่นคงของเวียดนาม นอกจากนี้ หลักฐานเอกสารของฝ่ายเวียดนามได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของหัวเมืองลุ่มน้ำโขงอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อาณาจักรใหญ่เพื่อขอความช่วยเหลือจากเวียดนามในช่วงที่เกิดสงครามระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ ถือเป็นอีกประเด็นที่ควรค้นหาหลักฐานท้องถิ่นเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงมากขึ้น ซึ่งน่าจะให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงสถานะและความสัมพันธ์ของ “รัฐชายขอบ” ที่มีต่อสถานการณ์ความขัดแย้งในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในช่วงเวลาดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น

กิติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามกับประเทศเพื่อนบ้านก่อนสมัยอาณานิคม ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้ของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประจำปีงบประมาณ 2565

เอกสารอ้างอิง

- สุเจน กรรพฤทธิ์. (2562). *รุกตะวันออก: ความสัมพันธ์ "สยาม-เวียดนาม" ก่อนอาณานิคมสยามยุค*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Cao Xuân Dục. (1925). *Quốc triều chính biên toát yếu*. Huế: Quốc sử quán triều Nguyễn.
- Chandler, David P. (2018). *A History of Cambodia*. New York: Routledge.
- Choi, Byung Wook. (2004). *Southern Vietnam under the Reign of Minh Mang (1820-1841)*. Ithaca, New York: Cornell UP.
- Đại Nam thực lục (DNTL). (2007). *Tập 2*. Hà Nội: Viện Sử học.
- Fox, Martin-Stuart. (1997). *A History of Laos*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lockhart, Bruce. (2001). Re-assessing the Nguyễn Dynasty. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 15(1), 9-53.
- McHale, Shawn. (2013). Ethnicity, Violence, and Khmer-Vietnamese Relations: The Significance of the Lower Mekong Delta, 1757-1954. *The Journal of Asian Studies*, 72(2), 367-390.
- Morris, Stephen J. (1999). *Why Vietnam invaded Cambodia: political culture and causes of war*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Ngaosīvat, Mayurī and Ngaosyvathn, Pheuipanh. (1998). *Path to Conflagration: Fifty Years of Diplomacy and Warfare in Laos, Thailand, and Vietnam, 1778-1828*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Path, Kosal. (2020). *Vietnam's Strategic Thinking During the Third Indochina War*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Taylor, Keith W. (2013). *A History of the Vietnamese People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trịnh Hoài Đức. (1863). *Gia Dinh-Thung Chi. Histoire et description de la Basse Cochinchine*. Paris: Imprimerie Imperiale.
- Vu Duc Liem. (2016). Vietnam at the Khmer frontier: boundary politics, 1802-1847, *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, 5(2), 534-564.
- Woodside, Alexander B. (1971). *Vietnam and the Chinese Model*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.